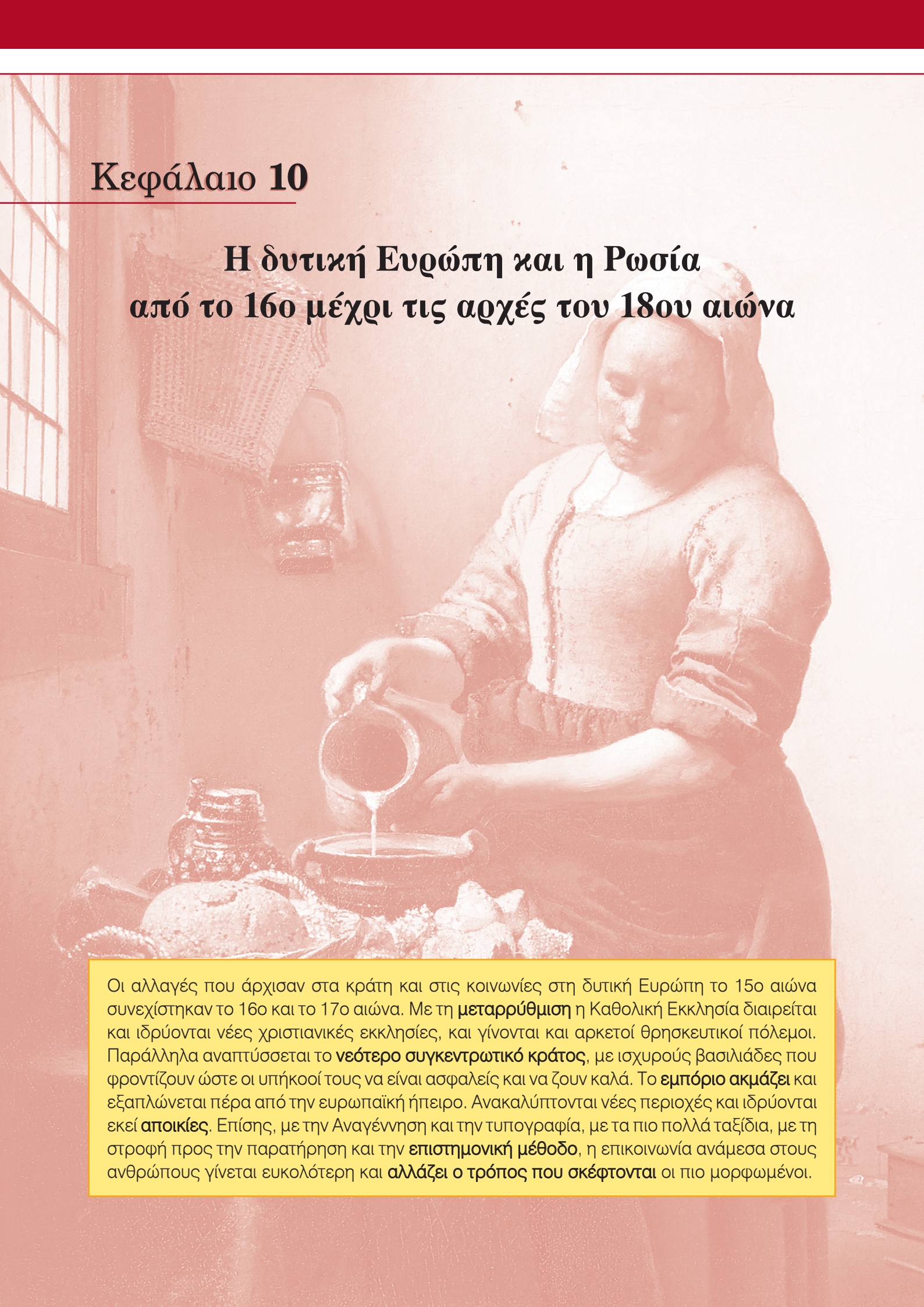

Κεφάλαιο 10

Η δυτική Ευρώπη και η Ρωσία από το 16ο μέχρι τις αρχές του 18ου αιώνα

Οι αλλαγές που άρχισαν στα κράτη και στις κοινωνίες στη δυτική Ευρώπη το 15ο αιώνα συνεχίστηκαν το 16ο και το 17ο αιώνα. Με τη **μεταρρύθμιση** η Καθολική Εκκλησία διαιρείται και ιδρύονται νέες χριστιανικές εκκλησίες, και γίνονται και αρκετοί θρησκευτικοί πόλεμοι. Παράλληλα αναπτύσσεται το **νεότερο συγκεντρωτικό κράτος**, με ισχυρούς βασιλιάδες που φροντίζουν ώστε οι υπήκοοί τους να είναι ασφαλείς και να ζουν καλά. Το **εμπόριο ακμάζει** και εξαπλώνεται πέρα από την ευρωπαϊκή ήπειρο. Ανακαλύπτονται νέες περιοχές και ιδρύονται εκεί **αποικίες**. Επίσης, με την Αναγέννηση και την τυπογραφία, με τα πιο πολλά ταξίδια, με τη στροφή προς την παρατήρηση και την **επιστημονική μέθοδο**, η επικοινωνία ανάμεσα στους ανθρώπους γίνεται ευκολότερη και **αλλάζει ο τρόπος που σκέφτονται** οι πιο μορφωμένοι.

Πολλές και διαφορετικές πηγές μας δίνουν πληροφορίες γι' αυτή την περίοδο. Σημαντική πηγή είναι τα **κρατικά αρχεία**. Από την εποχή αυτή έχουμε στη διάθεσή μας περισσότερες πληροφορίες από ό,τι παλιότερα, επειδή αναπτύσσονται η διοίκηση και οι κρατικές υπηρεσίες. Πληροφορίες παίρνουμε επίσης και από τα αρχεία που κρατούν η Εκκλησία, οι δήμοι, οι επιχειρήσεις και οι οικογένειες. Πλούσιο είναι και το **έντυπο υλικό**: βιβλία, φυλλάδια, προκηρύξεις, χάρτες και εικόνες κάθε είδους. Πολλές πληροφορίες μας προσφέρουν και τα **καλλιτεχνικά έργα**, αλλά και πολλές πόλεις σε όλη την Ευρώπη που είναι κι αυτές μια «ζωντανή πηγή», αφού τότε χτίζονται πολλά μεγάλα κτίρια, τα οποία σώζονται μέχρι σήμερα.

A. Ο 16ος αιώνας, αιώνας της μεταρρύθμισης

Για το ποιες περιοχές εννοούμε με τον όρο δυτική Ευρώπη μιλήσαμε στη σ. 142.

Για τη θέση της Καθολικής Εκκλησίας στο Μεσαίωνα μιλήσαμε στη σ. 80.

Στις αρχές του 16ου αιώνα, η Καθολική Εκκλησία συνεχίζει, όπως και στο Μεσαίωνα, να είναι σημαντική για πολλές κοινωνίες στη δυτική Ευρώπη: πρόσφερε στους ανθρώπους την κοινή πίστη και με την οργάνωσή της τους κρατούσε ενωμένους. Από τα μέσα, όμως, του 15ου αιώνα οι βασιλιάδες αρχίζουν να αποκτούν δύναμη και θέλουν να ελέγχουν στα κράτη τους όχι μόνο τους φεουδάρχες αλλά και την Εκκλησία. Μέσα σ' αυτό το κλίμα ξέσπασε η **μεταρρύθμιση**.

Για τις απαρχές των νεότερων συγκεντρωτικών κρατών το 15ο αιώνα μιλήσαμε στις σ. 146–147.

10.1

Μεταρρύθμιση (δηλαδή αλλαγή) ονομάζουμε τον **προτεσταντισμό**, τη θρησκευτική κίνηση που το 16ο αιώνα συγκρούστηκε με την Καθολική Εκκλησία και δημιούργησε στη δυτική Ευρώπη νέες χριστιανικές Εκκλησίες.

Ξυλογραφία με το Χριστό και τον πάπα. Ο Χριστός με φτωχικά ρούχα, πάνω σε γαϊδουράκι, ενώ ο πάπας με πλούσια ρούχα, πάνω σε άλογο. Γύρω στο 1540, Νυρεμβέργη (Γερμανία), Εθνικό Γερμανικό Μουσείο.

10.2

Από το 15ο αιώνα πολλοί κατηγορούσαν την Καθολική Εκκλησία ότι δεν την ενδιέφεραν οι ανάγκες των πιστών της παρά μόνο να γίνεται πλούσια και ισχυρή.

Το 1517, ο **Μαρτίνος Λούθηρος**, ένας Γερμανός μοναχός, αποφάσισε να διαμαρτυρηθεί δημόσια για τα συχωροχάρτια που πουλούσε η Καθολική Εκκλησία. Όποιος

Για την κρίση της Καθολικής Εκκλησίας το 15ο αιώνα μιλήσαμε στη σ. 147.

Χαρακτικό από βιβλίο του Λούθηρου που εκδόθηκε το 1520 με καθολικούς κληρικούς να πουλούν συχωροχάρτια.

τα αγόραζε πίστευε πως έτσι θα έπαιρνε συγχώρεση για τις αμαρτίες του μετά το θάνατό του. Ο Λούθηρος έγραψε ένα κείμενο με «**95 θέσεις**» ενάντια στην Καθολική Εκκλησία και το κόλλησε στην πόρτα της Επισκοπής στη γερμανική πόλη Βιρτεμβέργη, για να το βλέπουν όλοι.

Ο Λούθηρος δε δεχόταν ότι οι πιστοί μπορούν να σώσουν την ψυχή τους με ελεημοσύνες και συχωροχάρτια ούτε ότι ο πάπας μπορεί να αποφασίζει για τα πάντα στην Εκκλησία. Για το Λούθηρο μοναδικός οδηγός για την πίστη είναι η Αγία Γραφή, όχι ο κλήρος, και ο κάθε άνθρωπος μπορεί να τη μελετά και να την ερμηνεύει. Γι' αυτό και μετέφρασε την **Αγία Γραφή στα γερμανικά**, ώστε να την καταλαβαίνουν όλοι όσοι μιλούσαν αυτή τη γλώσσα.

Παρ' όλο που η Καθολική Εκκλησία καταδίκασε το Λούθηρο (1521), δεν μπόρεσε να τον απομονώσει και να πνίξει τις ιδέες του, που έγιναν γνωστές χάρη στην τυπογραφία. Χιλιάδες άνθρωποι απ' όλα τα κοινωνικά στρώματα, ηγεμόνες και αξιωματούχοι, κληρικοί, αστικοί και αγροτικοί πληθυσμοί, πλούσιοι και φτωχοί, άντρες και γυναίκες ακολούθησαν τις ιδέες του. Οι απόψεις του Λούθηρου σύντομα ξεπέρασαν την περιοχή της σημερινής Γερμανίας, απ' όπου ξεκίνησαν, μεταφράστηκαν σε άλλες γλώσσες και έφτασαν σε όλες τις περιοχές που είχε πιστούς η Καθολική Εκκλησία.

10.3

Πίνακας του ζωγράφου Λουκά Κράναχ με το Μαρτίνο Λούθηρο. Γύρω στο 1520, Νυρεμβέργη (Γερμανία), Εθνικό Γερμανικό Μουσείο.

Με το Λούθηρο ξεκίνησε η **προτεσταντική επανάσταση** (οι οπαδοί της μεταρρύθμισης ονομάστηκαν προτεστάντες, δηλαδή διαμαρτυρόμενοι). Οι προτεστάντες δεν αντιδρούν μόνο στην Καθολική Εκκλησία, στη διαφθορά και στις υπερβολές της. Βλέπουν διαφορετικά την ίδια τη θρησκεία. Για αυτούς, την πίστη δεν μπορεί να την ελέγχει η Εκκλησία, αλλά η συνείδηση του κάθε ανθρώπου.

Ο Λούθηρος ξεκίνησε τον προτεσταντισμό και έγινε ο ηγέτης του. Όμως, το αποτέλεσμα δεν ήταν μία και μόνη Εκκλησία. Αφού ο καθένας μπορούσε να ερμηνεύει την Αγία Γραφή, ο καθένας μπορούσε να φτιάξει τη δικιά του Εκκλησία. Έτσι δημιουργήθηκαν πολλές διαφορετικές προτεσταντικές Εκκλησίες.

Πίνακας του ζωγράφου Ραφαήλ με τον πάπα Λέοντα Ι' (1513–1521). Ο πάπας Λέων Ι' καταδίκασε τις απόψεις του Λούθηρου και έδωσε διαταγή να ρίξουν τα βιβλία του στη φωτιά. 1518–1519, Φλωρεντία (Ιταλία), Πινακοθήκη Ουφίτσι.

10.4

Οι νότιες περιοχές της Ευρώπης γύρω από τη Μεσόγειο θάλασσα παρέμειναν καθολικές. Καθολικοί έμειναν επίσης οι πληθυσμοί στην Ιρλανδία και στην Πολωνία. Οι πιο πολλές περιοχές στη βόρεια και στην κεντρική Ευρώπη ακολούθησαν τη μεταρρύθμιση. Το 16ο αιώνα δημιουργήθηκαν τρεις κυρίως προτεσταντικές εκκλησίες, που υπάρχουν μέχρι και σήμερα: ο πιστοί τους λέγονται **λουθηρανοί, καλβινιστές** και **αγγλικανοί**.

10.5

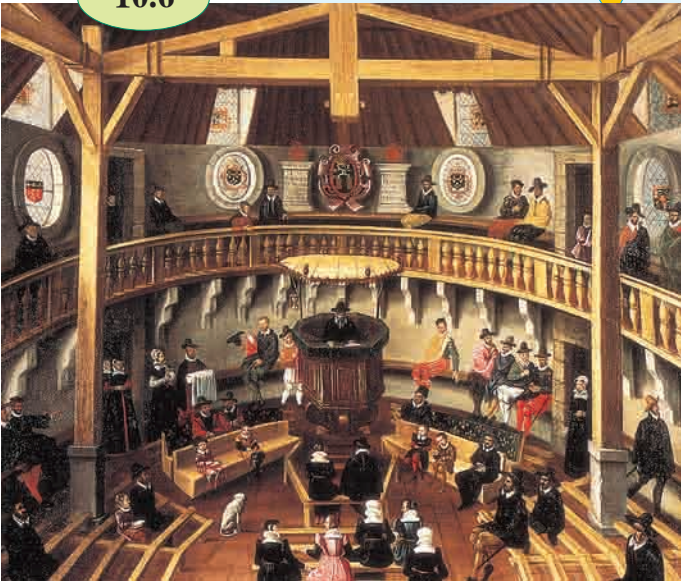
Η διάδοση της μεταρρύθμισης το 16ο αιώνα

Οι βασιλιάδες της Αγγλίας ακολούθησαν τη μεταρρύθμιση και χωρίστηκαν από την Καθολική Εκκλησία. Έτσι δημιουργήθηκε η **Αγγλικανική Εκκλησία**.

Στην Ελβετία πολλοί άνθρωποι έγιναν προτεστάντες. Στη Γενεύη είχε έδρα ο **Ιωάννης Καλβίνος** (οι οπαδοί του ονομάζονται καλβινιστές). Οι ιδέες του Καλβίνου είχαν μεγάλη διάδοση: καλβινιστές υπήρχαν στη Γαλλία (όπου ονομάζονταν «ουγενότοι»), στις Κάτω Χώρες, στην Αγγλία και στη Σκωτία.

10.6

Το εσωτερικό μιας προτεσταντικής εκκλησίας στη Λιόν. 1564, Γενεύη (Ελβετία), Δημόσια και Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη.

Για το Σχίσμα του 1054 μιλήσαμε στις σ. 66-67.

Η μεταρρύθμιση δεν επηρέασε την Ορθόδοξη Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης. Ορθόδοξη και Καθολική Εκκλησία είχαν χωριστεί με το Σχίσμα του 1054.

Οι προτεσταντικές ιδέες διαδίδονται ολοένα και περισσότερο το 16ο αιώνα. Έτσι, μέσα σε λίγα χρόνια εκατομμύρια πιστοί, κυρίως από τη βόρεια και την κεντρική Ευρώπη, φεύγουν από την Καθολική Εκκλησία και γίνονται προτεστάντες. Η Καθολική Εκκλησία αντιμετωπίζει μεγάλη κρίση.

Οι λόγοι που η μεταρρύθμιση εξαπλώθηκε γρήγορα σε πολλές περιοχές ήταν **θρησκευτικοί, πολιτικοί και κοινωνικοί**:

Πολλοί έκαναν κριτική στην Καθολική Εκκλησία. Ζητούσαν να σταματήσει η διαφθορά και οι κληρικοί να έχουν μεγαλύτερη πειθαρχία, ευλάβεια και μόρφωση.

Πολλοί ηγεμόνες δεν ήθελαν να ελέγχει η Καθολική Εκκλησία τις περιοχές τους. Με τη μεταρρύθμιση βρήκαν την ευκαιρία για να σταματήσουν αυτό τον έλεγχο.

Ο κύριος όμως λόγος έχει σχέση με τις μεγάλες αλλαγές που γίνονται την εποχή αυτή στις κοινωνίες στη δυτική Ευρώπη και επηρεάζουν τους ανθρώπους και τις ιδέες τους. Οι άνθρωποι έχουν τώρα πιο πολλές ευκαιρίες να πλουτίσουν και να μάθουν καινούρια πράγματα για τον κόσμο. Αυτοί που μορφώνονται και ταξιδεύουν είναι τώρα περισσότεροι, και οι αντιθέσεις ανάμεσα στον πλούτο και τη φτώχεια γίνονται μεγαλύτερες. Οι άνθρωποι δε δέχονται πια τα πράγματα τόσο εύκολα όπως παλιά.

Η μεταρρύθμιση είναι μια από τις πιο σημαντικές περιόδους στη νεότερη ιστορία της δυτικής Ευρώπης. Με τη μεταρρύθμιση **δεν υπάρχει πια εκκλησιαστική ενότητα, αλλάζει η θέση της θρησκείας στην κοινωνία, αλλά και οι σχέσεις ανάμεσα στις διαφορετικές θρησκείες**. Η μεταρρύθμιση με την εξαπλώσή της και με τις συγκρούσεις που δημιούργησε σφράγισε όλο το 16ο αιώνα και επηρέασε όλη την κοινωνική ζωή.

Οι δύο χριστιανικές ομάδες στη δυτική Ευρώπη: αριστερά οι προτεστάντες και δεξιά οι καθολικοί. Γύρω στο 1545, Βερολίνο (Γερμανία), Κρατικά Μουσεία.

10.7

Η αντίδραση της Καθολικής Εκκλησίας: η καθολική μεταρρύθμιση

Η μεταρρύθμιση έφερε μεγάλη κρίση μέσα στην Καθολική Εκκλησία, που αναγκάστηκε να αντιδράσει και να κάνει τη δική της μεταρρύθμιση: την **αντιμεταρρύθμιση**.

Η Καθολική Εκκλησία οργάνωσε ένα μεγάλο συνέδριο, τη **Σύνοδο στο Τρέντο (1545–1563)**. Εκεί οι εκπρόσωποί της έβαλαν δύο στόχους: πρώτον, να **ενισχύσουν** την Καθολική Εκκλησία. Δεύτερον, να **περιορίσουν τη μεταρρύθμιση και την εξαπλώσή της**. Για να το πετύχουν αυτό:

Ξεκαθάρισαν σε ποια ζητήματα θεωρούσαν τους προτεστάντες αιρετικούς. Βρήκαν λύσεις για να λειτουργεί καλύτερα η Καθολική Εκκλησία και να μη γίνονται οικονομικά σκάνδαλα. Φρόντισαν επίσης για τους κληρικούς και τη μόρφωσή τους.

Αποφάσισαν να λειτουργήσει και πάλι η **Ιερή Εξέταση** για να κυνηγήσει τους προτεστάντες. Επίσης, για να αντιμετωπίσουν το νέο μέσο διάδοσης των ιδεών, τα τυπωμένα βιβλία, έφτιαξαν έναν **Κατάλογο με Απαγορευμένα Βιβλία**. Σε αυτή τη λίστα έμπαιναν όσα βιβλία (όχι μόνο θεολογικά) η Καθολική Εκκλησία θεωρούσε ότι ήταν επικίνδυνα γι' αυτήν και δεν έπρεπε να τα διαβάζουν οι άνθρωποι. Έτσι πολλά βιβλία ρίχτηκαν στη φωτιά.

Ίδρυσαν ένα νέο μοναχικό τάγμα, τους **Ιησουίτες**. Οι Ιησουίτες έπρεπε να στηρίζουν την Καθολική Εκκλησία και τα συμφέροντά της ενάντια στους αντιπάλους της.

Για την Ιερή Εξέταση μιλήσαμε στη σ. 80.

10.8

Πίνακας του ζωγράφου Πέδρο Μπερουγκέτε με την Ιερή Εξέταση. 1490, Μαδρίτη (Ισπανία), Μουσείο του Πράδο.

B. Βίαιες θρησκευτικές συγκρούσεις και συμβιβασμοί

Στα μέσα του 16ου αιώνα η δυτική Ευρώπη είναι χωρισμένη σε δύο αντίπαλες θρησκευτικές ομάδες: τους **καθολικούς** και τους **προτεστάντες**. Καμιά όμως δεν έχει τόση δύναμη ώστε να νικήσει την άλλη.

Από τα μέσα του 16ου αιώνα μέχρι τα μέσα του 17ου αιώνα, στη δυτική Ευρώπη κυριαρχεί η **βία**: διώξεις, σφαγές, εμφύλιες συγκρούσεις, προσφυγιά, εξορίες και πόλεμοι ανάμεσα σε κράτη. Εκτός από την Καθολική Εκκλησία, στις θρησκευτικές συγκρούσεις πήραν μέρος οι βασιλιάδες και οι πρίγκιπες (δηλαδή η κοσμική εξουσία) που ήθελαν να γίνουν πιο ισχυροί.

Για περισσότερο από έναν αιώνα (1517–1648) στη δυτική Ευρώπη γίνονται πολλοί πόλεμοι που **έχουν αιτία τις διαφορές** ανάμεσα σε καθολικούς και προτεστάντες. Άλλες φορές πάλι οι **διαφορές αυτές** χρησιμεύουν μόνο σαν **αφορμές**. Πέρασε αρκετός καιρός για να φτάσουμε να **συνυπάρχουν τα κράτη ειρηνικά** και οι άνθρωποι να **ξεπεράσουν τις θρησκευτικές διαφορές τους** και να μάθουν να ζουν μαζί, ανεξάρτητα από τη θρησκεία τους.

Στη Γαλλία έγιναν πολλά βίαια επεισόδια όσο κράτησαν οι θρησκευτικοί πόλεμοι (1559–1598) ανάμεσα στους καθολικούς και στους προτεστάντες (**ουγενότοι**). Το πιο σημαντικό από αυτά ήταν η **Νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου** (1572), όταν οι καθολικοί εξόντωναν μαζικά προτεστάντες στο Παρίσι. Στο τέλος οι Γάλλοι βασιλιάδες έμειναν πιστοί στην Καθολική Εκκλησία και επέβαλαν τη θρησκεία τους με τη βία. Οι ουγενότοι (που για κάποια περίοδο πήραν ορισμένα θρησκευτικά δικαιώματα) βρέθηκαν εκτός νόμου, εξορίστηκαν και σκορπίστηκαν στην υπόλοιπη Ευρώπη.

Στις αρχές του 16ου αιώνα οι **Κάτω Χώρες** (το σημερινό Βέλγιο και η σημερινή Ολλανδία) ανήκαν στον Ισπανό βασιλιά, που ήταν καθολικός. Σχεδόν όμως όλοι οι κάτοικοι στις βόρειες επαρχίες των Κάτω Χωρών (και στις πλούσιες εμπορικές πόλεις και στην ύπαιθρο) έγιναν προτεστάντες. Εδώ οι προτεστάντες κάτοικοι χρησιμοποίησαν σαν αφορμή τη σύγκρουση με την Καθολική Εκκλησία για να γίνουν ανεξάρτητοι από τον Ισπανό καθολικό βασιλιά. Στις αρχές του 17ου αιώνα δημιουργείται ένα νέο κράτος: η **Ολλανδία**.

Ο **Τριακονταετής Πόλεμος** (1618–1648) ήταν ο τελευταίος θρησκευτικός πόλεμος και έγινε στην Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Ξεκίνησε σαν μια σύγκρουση ανάμεσα στους προτεστάντες της Πράγας και τους καθολικούς βασιλιάδες της Αυστρίας, τους Αψβούργους. Γρήγορα όμως μπλέχτηκαν σ' αυτόν τα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη, προτεστάντικα και καθολικά, που βρήκαν αφορμή να λύσουν τις διαφορές τους και ν' αυξήσουν τη δύναμη και την επιρροή τους. Τελικά ο πόλεμος κατέληξε σε **αναμέτρηση** ανάμεσα στα δύο μεγαλύτερα καθολικά κράτη της Ευρώπης: τη Γαλλία και την Ισπανία. Ο πόλεμος κράτησε τριάντα χρόνια και κατέστρεψε πάρα πολλές γερμανικές περιοχές. Τελείωσε το 1648 με τη **Συνθήκη της Βεσπφαλίας**.

10.9

Πίνακας του ζωγράφου Ντιέγκο Βελάσκεθ που εικονίζει ένα επεισόδιο από την εξέγερση στις Κάτω Χώρες: Η πόλη Μπρέντα παραδίδεται στο στρατό του Ισπανού βασιλιά Φίλιππου Β'. Μεταξύ των ετών 1634–1639, Μαδρίτη (Ισπανία), Μουσείο του Πράδο.

Η Συνθήκη της Βεσπφαλίας είναι πολύ σημαντική. Με αυτήν **τέλειωσαν οι θρησκευτικές συγκρούσεις** που άρχισαν το 1517. **Αναγνωρίστηκαν οι προτεστάντικες Εκκλησίες** που δημιούργησε η μεταρρύθμιση. Η Συνθήκη είναι σημαντική κυρίως γιατί αναγνωρίζει ότι στη δυτική Ευρώπη δημιουργούνται **πολλά κυρίαρχα και ανταγωνιστικά κράτη**.

Γ. Το συγκεντρωτικό κράτος και η απολυταρχία

Το 16ο και το 17ο αιώνα στην Ευρώπη υπάρχουν πόλεις-κράτη, μικρές ηγεμονίες και μεγάλα βασίλεια. Όμως η μεγάλη πολιτική δύναμη την εποχή αυτή είναι το **συγκεντρωτικό μοναρχικό κράτος**. Η δημιουργία του (που άρχισε στο τέλος του Μεσαίωνα) φέρνει μεγάλες πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές. Για να καταλάβουμε καλύτερα την κατάσταση πρέπει να δούμε: τι είναι το συγκεντρωτικό κράτος και τι ρόλο έπαιξαν συγκεκριμένα κράτη την εποχή αυτή.

Το συγκεντρωτικό κράτος

Το 16ο και το 17ο οι βασιλιάδες στη δυτική Ευρώπη γίνονται πιο δυνατοί, δημιουργούν νέους θεσμούς στα κράτη τους και οργανώνουν καλύτερα τη διοίκησή τους. Παράλληλα, οι τοπικοί φεουδάρχες χάνουν όλο και πιο πολλές από τις εξουσίες που είχαν, και πολλές πόλεις-κράτη παρακμάζουν.

Τα βασικά χαρακτηριστικά του **νεότερου συγκεντρωτικού κράτους** είναι:

Η ισχυρή κεντρική εξουσία: στο κέντρο βρίσκεται ο **βασιλιάς** και η κληρονομική μοναρχία. Ο βασιλιάς συγκεντρώνει πολλές από τις εξουσίες που είχαν οι τοπικοί φεουδάρχες (στρατός, φορολογία, δικαιοσύνη). Για τους ανθρώπους της εποχής η δύναμη του βασιλιά προέρχεται από την ένδοξη καταγωγή του και από το Θεό, που τον διάλεξε για να κυβερνάει.

Η βασιλική Αυλή: για να ασκήσει ο βασιλιάς την εξουσία του οργανώνει γύρω του **αριστοκράτες**, δηλαδή τους αυλικούς, που αναλαμβάνουν να διοικούν το κράτος.

Ο ενιαίος στρατός: σε μια εποχή που οι πόλεμοι είναι συχνοί και τα σύνορα αλλάζουν, οι βασιλιάδες στηρίζουν τη δύναμη και την εξουσία τους στο στρατό τους. Ο βασιλιάς διοικεί το στρατό του και μ' αυτόν προστατεύει τους υπηκόους του από τις επιθέσεις και επιβάλλει την εξουσία του σε εσωτερικούς αντιπάλους (τοπικούς φεουδάρχες, εξεγερμένους αγρότες).

Η κρατική οικονομία: οι βασιλιάδες, για να πληρώνουν το στρατό, να συντηρούν την Αυλή και την κρατική διοικητική μηχανή, χρειάζονται χρήματα. Επειδή τα έσοδα από τα βασιλικά κτήματα δε φτάνουν, οι βασιλιάδες **γενικεύουν τη φορολογία** και προστατεύουν την οικονομία στα κράτη τους.

Ο έλεγχος της Εκκλησίας: τέλος, οι βασιλιάδες προσπαθούν να περιορίσουν στο εσωτερικό του κράτους τους τη δύναμη που είχε η Εκκλησία. Όσοι βασιλιάδες έγιναν προτεστάντες, απέκτησαν ανεξαρτησία από τον πάπα. Αλλά και αυτοί που έμειναν πιστοί στην Καθολική Εκκλησία ήρθαν σε συμφωνία μαζί της ώστε να ελέγχουν στα κράτη τους τη διοίκηση και τα οικονομικά της.

Το πολιτικό σύστημα που δημιουργείται στο νέο συγκεντρωτικό κράτος βασίζεται στη **δύναμη του βασιλιά**. Η θέληση του είναι η μόνη εξουσία στο κράτος. Δουλειά του είναι να αποφασίζει, να εφαρμόζει, να κρίνει. Είναι, δηλαδή, στο κράτος του ο νομοθέτης, ο εκτελεστής και ο δικαστής. Το σύστημα αυτό ονομάζεται **απολυταρχία** ή **απόλυτη μοναρχία**.

10.10

Πίνακας του ζωγράφου Τισιανού με τον Κάρολο Κουίντο πάνω σε άλογο. 1548, Βιέννη (Αυστρία), Μουσείο Ιστορίας της Τέχνης.

Τα ευρωπαϊκά κράτη το 16ο και το 17ο αιώνα

Η επικράτηση του συγκεντρωτικού κράτους και η διαμόρφωση μιας Ευρώπης με πολλά αντίπαλα κράτη δεν έγινε από τη μια μέρα στην άλλη.

Τη ρευστή εικόνα που παρουσιάζει ο πολιτικός χάρτης της Ευρώπης το 16ο αιώνα μπορούμε να τη δούμε εξετάζοντας μια ειδική περίπτωση: **το κράτος του Κάρολου Κουίντου (1516–1556)**.

Ο **Κάρολος Κουίντος**, από τη βασιλική δυναστεία των **Αψβούργων**, κυβερνά ένα πολύ μεγάλο κράτος. Είναι βασιλιάς στην Ισπανία και στις κτήσεις της, κατέχει την Αυστρία και τις κτήσεις της και γίνεται αυτοκράτορας στην Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Ήθελε η δυτική Ευρώπη, παρ' όλες τις διαφορές που παρουσίαζε, να γίνει ένα κράτος, σαν την αρχαία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Αυτό που θα ένωνε τους ανθρώπους στις περιοχές αυτές θα ήταν η πίστη στην Καθολική Εκκλησία. Εξάλλου και ο Κάρολος Κουίντος ήταν καθολικός. Όμως τα σχέδια του δεν πέτυχαν.

10.11

Ο Κάρολος Κουίντος (1516–1556) και το κράτος του

Ο Κάρολος Κουίντος δε δημιούργησε ο ίδιος το κράτος του, αλλά κληρονόμησε τις περιοχές που κυβερνούσε από τον πατέρα και τη μητέρα του. Οι περιοχές αυτές όμως ήταν μακριά η μια από την άλλη και είχαν μεταξύ τους πολλές διαφορές (γλωσσικές, θρησκευτικές, πολιτικές, κοινωνικές). Ο Κάρολος Κουίντος δεν κατάφερε να τις ενοποιήσει. Στα σχέδιά του είχε δύο εχθρούς: το Γάλλο βασιλιά και τους προτεστάντες ηγεμόνες στην Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Το 1555 με τη **Συνθήκη του Άουγκσμπουργκ** ο Κάρολος Κουίντος κατάφερε να βρει λύση στις διαφορές του μαζί τους. Το πιο σημαντικό άρθρο της συνθήκης έλεγε ότι κάθε ηγεμόνας (καθολικός ή προτεστάντης) μπορούσε να επιβάλει την πίστη του σε όλους τους υπηκόους του.

10.12

Το 1556, ο Κάρολος Κουίντος μοιράζει το κράτος του: στο γιο του **Φίλιππο** δίνει την Ισπανία με τις κτήσεις της στην Αμερική, τις Κάτω Χώρες και το νότιο τμήμα της Ιταλικής χερσονήσου. Στον αδελφό του **Φερδινάνδο Α΄** αφήνει την Αυστρία και τις κτήσεις των Αψβούργων στην κεντρική Ευρώπη. Η Ισπανία, χάρη στις αποικίες της, θα συνεχίσει και το 17ο αιώνα να είναι μια μεγάλη ευρωπαϊκή δύναμη. Η Αυστρία θα γίνει σιγά σιγά ένα ισχυρό κράτος και μια μεγάλη ευρωπαϊκή δύναμη.

Πίνακας του ζωγράφου Τισιανού με τον Κάρολο Κουίντο. 1566, Μόναχο (Γερμανία), Παλιά Πινακοθήκη.

10.13

Το παλάτι του Εσκοριάλ, έξω από τη Μαδρίτη (Ισπανία), που έχτισε ο βασιλιάς της Ισπανίας Φίλιππος Β'. Μεταξύ των ετών 1563–1584.

10.14

Πίνακας του ζωγράφου Τσιανού με το βασιλιά της Ισπανίας Φίλιππο Β' (1556–1598). Ο Φίλιππος ήταν γιος του Κάρολου Κουίντου. Ο Φίλιππος έκανε πρωτεύουσα τη Μαδρίτη, προσπάθησε να μεγαλώσει τη στρατιωτική δύναμη της Ισπανίας, υποστήριξε την Καθολική Εκκλησία και καταδίωξε όσους δεν ήταν καθολικοί. 16ος αιώνας, Βιέννη (Αυστρία), Μουσείο Ιστορίας της Τέχνης.

Η Γαλλία και η Αγγλία είναι δύο από τα ισχυρά βασίλεια στην Ευρώπη το 16ο και το 17ο αιώνα. Οι εξελίξεις στο καθένα από αυτά μας δείχνουν τη δύναμη, αλλά και τα όρια της απολυταρχίας.

Από τα τέλη του Μεσαίωνα η Γαλλία είναι το πιο μεγάλο βασίλειο και το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα για την **απόλυτη μοναρχία**. Από το 15ο μέχρι και τις αρχές του 18ου αιώνα οι βασιλικές εξουσίες μεγαλώνουν συνέχεια, ενώ οι τοπικοί φεουδάρχες χάνουν τη δύναμή τους. Ο βασιλιάς βγαίνει πιο ισχυρός από τους θρησκευτικούς πολέμους.

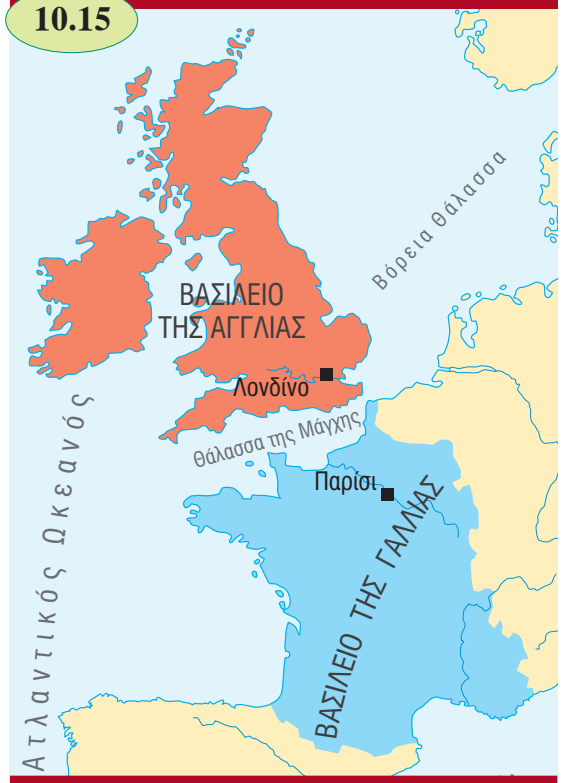
10.16

Για τους θρησκευτικούς πολέμους στη Γαλλία μιλήσαμε στη σ. 168.

Πίνακας του ζωγράφου Ιασίντ (Υάκινθου) Ριγκό με το Γάλλο βασιλιά Λουδοβίκο ΙΔ'. 1701, Παρίσι (Γαλλία), Μουσείο του Λούβρου.

Η Γαλλία και η Αγγλία στα τέλη του 17ου αιώνα

10.15

10.17

Πίνακας με το παλάτι των Βερσαλιών, έξω από το Παρίσι. Αρχισε να χτίζεται από το Λουδοβίκο ΙΔ΄ το 1668. Εδώ είχαν την έδρα τους οι Γάλλοι βασιλιάδες μέχρι τη Γαλλική Επανάσταση (1789). Το παλάτι των Βερσαλιών συμβολίζει τη γαλλική απόλυτη μοναρχία. 1668, Βερσαλίες, Μουσείο του Παλατιού.

Για τη Γαλλική Επανάσταση θα μιλήσουμε στο βιβλίο της Γ΄ Γυμνασίου.

Στα τέλη του 17ου αιώνα η Γαλλία διαθέτει ένα δυνατό κράτος και τον πιο ισχυρό βασιλιά στην Ευρώπη: το **Λουδοβίκο ΙΔ΄**. Στην εποχή του η απόλυτη μοναρχία φτάνει στην πιο μεγάλη της ακμή και η Γαλλία αναπτύσσεται οικονομικά, στρατιωτικά και πνευματικά.

Από τα τέλη του 15ου μέχρι και τις αρχές του 17ου αιώνα στην **Αγγλία** κυβερνά η δυναστεία των **Τιδόρ**. Οι

πιο σημαντικοί βασιλιάδες αυτής της δυναστείας ήταν ο Ερρίκος Η΄ (1509–1547) και η κόρη του, η **Ελισάβετ Α΄** (1558–1603). Με την πολιτική τους κάνουν την Αγγλία μια μεγάλη ναυτική δύναμη, γίνονται προτεστάντες και ενισχύουν την Αγγλικανική Εκκλησία. Παρ' όλο που κυβέρνησαν απολυταρχικά, άφησαν να λειτουργεί το **κοινοβούλιο** και σεβάστηκαν τις απόψεις του.

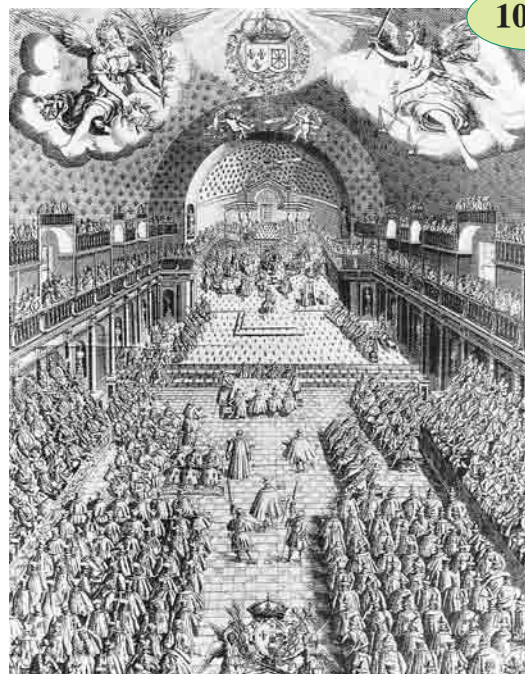
10.18

Πορτρέτο του βασιλιά της Αγγλίας Ερρίκου Η΄ από τον ζωγράφο Χανς Χόλμπαϊν. Μεταξύ των ετών 1539–1540, Ρώμη (Ιταλία), Εθνική Πινακοθήκη της Τέχνης.

Για το κοινοβούλιο μιλήσαμε στη σ. 146.

10.20

Χαρακτικό: το αγγλικό κοινοβούλιο συνεδριάζει με το βασιλιά Ερρίκο Η΄. 1523, Συλλογή της βασίλισσας Ελισάβετ της Αγγλίας (Μεγάλη Βρετανία).

10.19

Πίνακας άγνωστου ζωγράφου με τη βασίλισσα της Αγγλίας Ελισάβετ Α΄. 1559, Συλλογή Κρίστοφερ Φόλεϊ.

Στις αρχές του 17ου αιώνα τους Τιδόρ διαδέχτηκε η δυναστεία των **Στιούαρτ**. Οι Στιούαρτ προσπάθησαν να **περιορίσουν το ρόλο του κοινοβουλίου** και να **ενισχύσουν τη θέση του βασιλιά**. Αυτή η πολιτική τους οδήγησε την Αγγλία σε **εμφύλιο πόλεμο** (1642–1649), μια σύγκρουση ανάμεσα στο βασιλιά και τους οπαδούς του κοινοβουλίου.

Το 1648 οι οπαδοί του κοινοβουλίου νίκησαν και ο αρχηγός τους, ο **Όλιβερ Κρόμγουελ** (1599–1658), οδήγησε τον Άγγλο βασιλιά σε δίκη όπου και καταδικάστηκε σε θάνατο. Ο Κρόμγουελ κυβέρνησε την Αγγλία μέχρι το θάνατό του (1658). Ούτε όμως αυτός σεβάστηκε το κοινοβούλιο και τη γνώμη του σε κρατικά ζητήματα και, όταν αυτό αντέδρασε στην πολιτική του, το κατάργησε και κυβέρνησε σαν δικτάτορας.

Ο αγγλικός εμφύλιος δεν είχε σχέση μόνο με το **ποιος κυβερνά** αλλά και με το **πώς κυβερνά**, με ποιον τρόπο δηλαδή ασκεί την εξουσία και διοικεί την κοινωνία. Την περίοδο αυτή δημιουργήθηκαν ομάδες που έλεγαν ότι όλοι ήταν ίσοι (**ισότητα όλων των ανθρώπων**), ότι όλοι έπρεπε να ψηφίζουν (**δικαίωμα ψήφου σε όλους** – εννοείται τους πλούσιους άντρες που δεν είναι αριστοκράτες). Μιλούσαν ακόμη και για «**σύνταγμα**», δηλαδή μια συμφωνία ανάμεσα σε αυτούς που διοικούν και σε αυτούς που διοικούνται για το πώς πρέπει να ασκείται η εξουσία. Όπως θα δούμε, οι ιδέες αυτές έγιναν πολύ σημαντικές δύο αιώνες αργότερα στην υπόλοιπη Ευρώπη. Την εποχή αυτή όμως ήταν πρόωρες και καταπνίγηκαν αμέσως.

Το 1660 οι βασιλιάδες ξαναγύρισαν στην Αγγλία, αλλά η απόλυτη μοναρχία δεν μπόρεσε να επιβληθεί στις νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν μετά τον εμφύλιο πόλεμο. Το 1688 το κοινοβούλιο κάλεσε από την Ολλανδία το Γουλιέλμο της Οράγγης να γίνει βασιλιάς στην Αγγλία. Αυτό το γεγονός ονομάζεται **Ένδοξη Επανάσταση**.

Η Ένδοξη Επανάσταση έχει πολύ μεγάλη σημασία για την Αγγλία: με αυτήν **τελειώνει η απόλυτη μοναρχία**. Από τότε το **κοινοβούλιο** έγινε **πολύ πιο ισχυρό**. Το 1689 το αγγλικό κοινοβούλιο με τη **Διακήρυξη των Δικαιωμάτων** απαγόρευε στο βασιλιά να ακυρώνει τους νόμους που εκείνο ψήφισε, να βάζει φόρους και σκληρές ποινές χωρίς εκείνο να τις εγκρίνει.

Στο Βορρά της Ευρώπης, το πιο σημαντικό κράτος είναι η **Σουηδία**. Η Σουηδία πήρε μέρος στον Τριακονταετή Πόλεμο και κατάφερε να αυξήσει τη στρατιωτική της δύναμη και την έκτασή της. Κι εδώ οι εξουσίες του βασιλιά αυξάνουν και το κράτος είναι μια απόλυτη μοναρχία.

Πορτρέτο άγνωστου ζωγράφου με τη βασίλισσα της Σουηδίας Χριστίνα (1632–1654). Η Χριστίνα ήταν μια πολύ μορφωμένη γυναίκα για την εποχή της. Είχε καλέσει μάλιστα ως δάσκαλο στη σουηδική Αυλή το Γάλλο φιλόσοφο Καρτέσιο. Μέσα 17ου αιώνα, Ντουέ (Γαλλία), Μουσείο Σαρτρέζ.

10.21

Χαρακτικό του 1805 με το Γουλιέλμο της Οράγγης να φτάνει στην Αγγλία το 1688 από την Ολλανδία για να γίνει βασιλιάς. Ο Γουλιέλμος εικονίζεται στο κέντρο (ο μόνος με καπέλο) και στα δεξιά ένα μέλος από τη συνοδεία του δείχνει με περηφάνια την Αγία Γραφή που κρατάει. Λονδίνο (Μεγάλη Βρετανία), Βρετανικό Μουσείο.

10.22

Η Ρωσία, η Πρωσία και η Σουηδία το 18ο αιώνα

10.23

Η ανάπτυξη της **Ρωσίας** σ' ένα μεγάλο και ισχυρό κράτος ξεκίνησε τα τέλη του 14ου αιώνα. Στα τέλη του 15ου αιώνα εμφανίζεται ο πρώτος σπουδαίος Ρώσος βασιλιάς, ο **Ιβάν ο Τρομερός**. Από τότε, όσο αναπτύσσεται η απόλυτη μοναρχία στη Ρωσία τόσο αναπτύσσεται και η χώρα. Ο τσάρος **Μέγας Πέτρος** (1682–1725), βλέποντας τις επιτυχίες που είχαν τα συγκεντρωτικά κράτη στη δυτική Ευρώπη, προσπάθησε να κάνει τη Ρωσία μεγάλη δύναμη στην Ευρώπη και το κατάφερε. Ίδρυσε μια νέα πρωτεύουσα στη Βαλτική Θάλασσα, την **Αγία Πετρούπολη**, βελτίωσε το στρατό, φρόντισε για το ναυτικό και εξάπλωσε την κυριαρχία του σε όλη τη Σιβηρία. Ακόμη, ίδρυσε σχολεία, ακαδημίες και πανεπιστήμια και έκανε μεταρρυθμίσεις στη

10.24

συντηρητική Ορθόδοξη Εκκλησία της Ρωσίας.

Στις αρχές του 18ου αιώνα, η Αγγλία, η Γαλλία, η Αυστρία και η Ρωσία είναι τα πιο ισχυρά κράτη στην Ευρώπη. Είναι οι **Μεγάλες Ευρωπαϊκές Δυνάμεις** την εποχή αυτή. Σ' αυτά τα τέσσερα θα προστεθεί το 18ο αιώνα και ένα πέμπτο κράτος, η **Πρωσία**.

Πορτρέτο του ζωγράφου Λουί Καραβάγκ με τον Μέγα Πέτρο. Γύρω στο 1720, Αγία Πετρούπολη (Ρωσία), Ρωσικό Κρατικό Μουσείο.

10.25

Μετά τη Συνθήκη της Βεσφαλίας (1648), το συγκεντρωτικό κράτος κυριαρχεί σχεδόν σε όλη την Ευρώπη. Παράλληλα αναγνωρίζεται ότι τα διαφορετικά κράτη είναι **ισότιμα και ανεξάρτητα**. Ο ανταγωνισμός ανάμεσά τους ρυθμίζεται με βάση την **ισορροπία των δυνάμεων** (κανένα κράτος να μην αποκτήσει πολλή δύναμη, ώστε να κυριαρχήσει πάνω στα υπόλοιπα). Τα κράτη αρχίζουν να λύνουν τις διαφορές μεταξύ τους όχι με τον πόλεμο, όπως παλιότερα, αλλά με τη διπλωματία.

Σχέδιο της Αγίας Πετρούπολης (Ρωσία), της νέας πρωτεύουσας που ίδρυσε ο Μέγας Πέτρος το 1703 στις όχθες του ποταμού Νέβα. 1720, Βοστώνη (ΗΠΑ), Πανεπιστήμιο Χάρβαρντ.

4. Οι εξελίξεις στην οικονομία: ευρωπαϊκή εξάπλωση – εμπορική επανάσταση

Οι ανακαλύψεις έφεραν πολύ μεγάλες αλλαγές στις κοινωνίες στη δυτική Ευρώπη το 16ο και το 17ο αιώνα. Οι κάτοικοί της έχουν πια νέες ευκαιρίες για πλουτισμό και γνωρίζουν νέους και άγνωστους πολιτισμούς.

Για τα αποτελέσματα που είχαν οι ανακαλύψεις μιλήσαμε στη σ. 162.

Η ευρωπαϊκή εξάπλωση ξεκίνησε στα τέλη του 15ου αιώνα με τις ανακαλύψεις και ολοκληρώθηκε στα τέλη του 18ου αιώνα. Τότε τα κράτη της δυτικής Ευρώπης κυριαρχούν πια στο διεθνές εμπόριο και έχουν δημιουργήσει **αποικίες** και στις πέντε ηπείρους (η Αυστραλία ανακαλύπτεται γύρω στο 1770). Η ευρωπαϊκή εξάπλωση οδήγησε στην **αποικιοκρατία**: ορισμένα ευρωπαϊκά κράτη ελέγχουν και εκμεταλλεύονται πολλές περιοχές και τους πληθυσμούς τους έξω από την Ευρώπη.

Για τις αποικίες της Ισπανίας και της Πορτογαλίας μιλήσαμε στις σ. 160–161.

Το 16ο και το 17ο αιώνα όλο και περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες παίρνουν μέρος σ' αυτή την εξάπλωση.

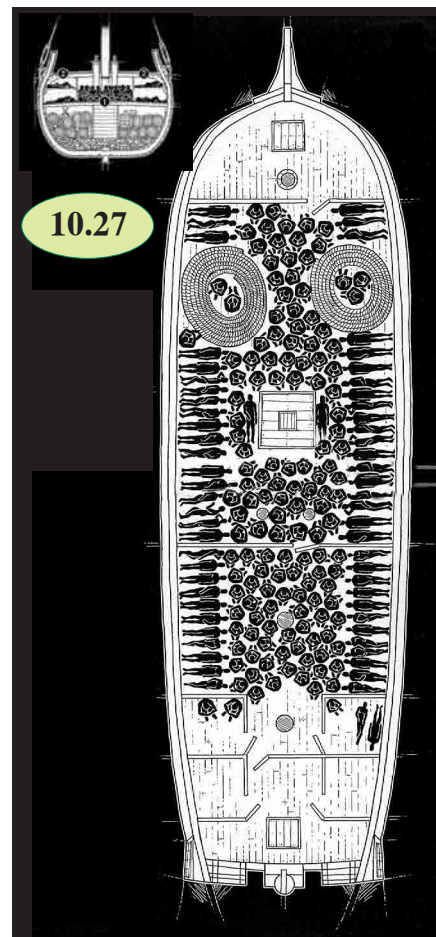
Τις πρώτες αποικίες ίδρυσαν η Ισπανία και η Πορτογαλία (τα δύο κράτη που ξεκίνησαν τις ανακαλύψεις). Ακολούθησαν η Γαλλία, η Αγγλία (που δημιουργούν αποικίες στις ανατολικές ακτές της βόρειας Αμερικής) και η Ολλανδία. Τα ευρωπαϊκά κράτη ξεκινούν ένα σκληρό εμπορικό και πολεμικό **αποικιακό ανταγωνισμό** για να κυριαρχήσουν στις διάφορες περιοχές.

Την εξάπλωση αυτή στηρίζουν οι βασιλιάδες, αλλά γίνεται πραγματικότητα χάρη στους εμπόρους και στις πρωτοβουλίες τους. Οι έμποροι έβλεπαν ότι είχαν μεγάλες ευκαιρίες για να πλουτίσουν και έφτιαχναν συνήθως **Εταιρείες**. Οι εταιρείες αυτές ήταν **όμιλοι** (δηλαδή οργανωμένες ομάδες). Οι όμιλοι αυτοί έπαιρναν από το κράτος ορισμένα οικονομικά προνόμια. Τέτοια προνόμια ήταν η φορολογική προστασία και το μονοπώλιο, δηλαδή το δικαίωμα να εμπορεύονται μόνο αυτοί, και όχι άλλοι, συγκεκριμένα προϊόντα σε συγκεκριμένες περιοχές.

Η ευρωπαϊκή εξάπλωση δεν έγινε ειρηνικά. Για να κατακτήσουν τις άλλες ηπείρους και να εκμεταλλευτούν τους πληθυσμούς τους, οι άποικοι από την Ευρώπη χρησιμοποίησαν συχνά **ωμή βία**. Έτσι κατέκτησαν και εξολόθρευσαν τους Ινδιάνους σε όλη την Αμερική. Στην Αφρική πουλούσαν τους κατοίκους της σαν σκλάβους, έκαναν δηλαδή **δουλεμπόριο**. Παράλληλα, προσπάθησαν να μεταδώσουν τον

Πίνακας του ζωγράφου Γιαν Μοστάρτ με τοπίο από τις Δυτικές Ινδίες, δηλαδή την Αμερική. 1545, Χάρλεμ (Ολλανδία), Μουσείο Φρανς Χαλς.

Σχεδιαστική απεικόνιση των χώρων για τους σκλάβους στο αγγλικό καράβι «Ανριέτα Μαρί», που ναυάγησε το 1700 στα ανοιχτά της σημερινής πολιτείας των ΗΠΑ Φλόριντα. Οι δουλέμποροι, για να μεταφέρουν όσους πιο πολλούς Αφρικανούς σκλάβους μπορούσαν και να έχουν μεγαλύτερα κέρδη, έφτιαχναν τα «καταστρώματα των σκλάβων»: Σε ένα χώρο με πλάτος μισό μέτρο και ύψος ενάμισι για τον καθένα τους, οι αιχμάλωτοι ταξίδευαν καθιστοί. Για να χωράνε ακόμη πιο πολλοί έφτιαχναν και καταστρώματα όπου οι σκλάβοι ταξίδευαν ξαπλωμένοι.

10.28

Σκηνή με θέμα τον εκχριστιανισμό των Ινδιάνων στην Αμερική από βιβλίο που εκδόθηκε το 1621.

πολιτισμό τους στους ντόπιους. Αυτό έγινε κυρίως μέσα από τον εκχριστιανισμό και σ' αυτό βοήθησε η Καθολική Εκκλησία με τις **ιεραποστολές**.

Το 16ο και το 17ο αιώνα, η ευρωπαϊκή εξάπλωση έφερε πολύ μεγάλες αλλαγές και στην ευρωπαϊκή οικονομία. Η πιο σημαντική από αυτές έχει σχέση με το εμπόριο.

10.29

Οι νέοι εμπορικοί δρόμοι, τα πολύτιμα μέταλλα που έρχονται στη δυτική Ευρώπη από τις αποικίες (κυρίως από την Αμερική), τα νέα προϊόντα και οι νέες αγορές στις περιοχές που ανακαλύφθηκαν άλλαξαν το **εμπόριο**, που έγινε παγκόσμιο. Πολλά λιμάνια στη Μεσόγειο χάνουν τη σημασία που είχαν μέχρι τότε και ακμάζουν τα λιμάνια στη βόρεια Ευρώπη, εκεί όπου φτάνουν τα περισσότερα καράβια από τις αποικίες. Οι αλλαγές είναι τόσο μεγάλες που πολλοί σύγχρονοι ιστορικοί μιλούν για «**εμπορική επανάσταση**». Παράλληλα, με την ακμή στο εμπόριο αναπτύσσονται οι **τράπεζες** και δημιουργούνται μεγάλες ιδιωτικές επιχειρήσεις.

Η εμπορική επανάσταση όμως έφερε και άλλες αλλαγές: Οι πόλεις γίνονται περισσότερες και ο πληθυσμός τους αυξάνεται. Πληθαίνουν επίσης όσοι απέκτησαν πλούτο και δεν ανήκουν στην αριστοκρατία: κυρίως οι έμποροι, οι τραπεζίτες, οι εφοπλιστές, οι βιοτέχνες. Αυτοί έχουν οικονομική δύναμη, αλλά όχι πολιτική. Οι βασιλιάδες (για να περιορίσουν τη δύναμη που έχουν οι τοπικοί φεουδάρχες) τούς υποστηρίζουν και παίρνουν μέτρα για να προστατεύσουν το εμπόριο. Αυτή η οικονομική κρατική πολιτική ονομάζεται **μερκαντιλισμός**.

Όλες αυτές οι μεγάλες αλλαγές όμως δεν επηρεάζουν όλο τον πληθυσμό. Το 16ο και το 17ο αιώνα το μεγαλύτερο μέρος της ευρωπαϊκής κοινωνίας είναι αγρότες. Στις πόλεις πάλι ζουν και εργάζονται και πολλοί φτωχοί.

Το 16ο και το 17ο αιώνα ανάπτυξη έχει και η βιοτεχνία, ιδιαίτερα η υφαντουργία και η τυπογραφία. Πίνακας του ζωγράφου Ρέμπραντ με τη «Διοίκηση της Ένωσης της Βιοτεχνίας Υφασμάτων». 1662, Άμστερνταμ (Ολλανδία), Βασιλικό Μουσείο.

10.30

Χαρακτικό του ζωγράφου Φίλιπ Γκαλ που δείχνει πώς μοίραζαν τα τρόφιμα σε φτωχούς. 1559, Ρότερνταμ (Ολλανδία), Μουσείο Μπόιμανς βαν Μπεουνίνγκεν.

Πίνακας του ζωγράφου Γιαν Βερμέερ με μια γυναίκα να ζυγίζει χρυσά νομίσματα. Μεταξύ των ετών 1663-1664, Ουάσιγκτον (ΗΠΑ), Εθνική Πινακοθήκη της Τέχνης.

10.31

10.32

Πίνακας του ζωγράφου Πέτερ Μπρέγκελ του Πρεσβύτερου με θεριστές, 1565, Νέα Υόρκη (ΗΠΑ), Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης.

Πίνακας του ζωγράφου Λουδοβίκου λε Νεν ή του αδελφού του Αντουάν λε Νεν με μια αγροτική οικογένεια. Πρώτο μισό 17ου αιώνα, Παρίσι (Γαλλία), Μουσείο του Λούβρου.

10.33

Ε. Από την αναγέννηση στην επιστημονική επανάσταση Οι ιδέες, τα γράμματα, οι τέχνες

Το 16ο αιώνα ο ουμανισμός και η αναγέννηση εξαπλώνονται σε όλη τη δυτική Ευρώπη και φτάνουν σε περισσότερες κοινωνικές ομάδες.

Αυτή η εξάπλωση έχει κυρίως σχέση:

Με τη μεγάλη **ανάπτυξη της τυπογραφίας** το 16ο αιώνα.

Τυπώνονται βιβλία και έντυπα κάθε είδους καθώς και **γεωγραφικοί χάρτες**. Παράλληλα, πολλά βιβλία **μεταφράζονται**. Επίσης, τα αρχαία ελληνικά και λατινικά κείμενα τυπώνονται από σπουδαίους τυπογράφους, που συνεργάζονται γι' αυτή τη δουλειά με γνωστούς ουμανιστές.

10.34

Μετάλλιο του 16ου αιώνα με τη μορφή του Άλδου Μανούτιου. Ο Άλδος Μανούτιος το 1498 ίδρυσε τυπογραφείο στη Βενετία και ειδικεύτηκε στην έκδοση αρχαίων ελληνικών και λατινικών κειμένων. Γι' αυτό συνεργάστηκε με πολλούς λόγιους της εποχής του. Βενετία (Ιταλία), Μουσείο Κορέρ.

Με τους βασιλιάδες, οι οποίοι, για να στηρίξουν την εξουσία τους, **προστάτεψαν τα γράμματα και τις τέχνες** στις Αυλές τους. Καλλιέργησαν τα γράμματα, συγκέντρωσαν έργα τέχνης, παράγγειλαν καινούρια και έχτισαν σπουδαία κτίρια (για παράδειγμα τα παλάτια τους). Παράλληλα και η **Εκκλησία**, για να αντιδράσει στη μεταρρύθμιση, στήριξε τις τέχνες και τα γράμματα, με τα οποία διέδωσε τις δικές της ιδέες.

Με την **επικοινωνία** που έχουν οι λόγιοι μεταξύ τους την εποχή αυτή. Στέλνουν γράμματα ο ένας στον άλλο, ταξιδεύουν στην Ευρώπη, ανταλλάσσουν πληροφορίες, γνώμες και ιδέες χρησιμοποιώντας μια κοινή γλώσσα: τα λατινικά.

Το 16ο και το 17ο αιώνα η επικοινωνία ανάμεσα στους λόγιους στη δυτική Ευρώπη γίνεται πολύ μεγαλύτερη και αποκτά και όνομα: οι λόγιοι λένε ότι συμμετέχουν σε μια «**Πολιτεία των Γραμμάτων**». Η επικοινωνία αυτή καλλιεργεί τη σκέψη, αναπτύσσει την κριτική, συγκεντρώνει και βελτιώνει τις γνώσεις. Η «Πολιτεία των Γραμμάτων» είναι πολύ σημαντική γιατί δεν την ελέγχουν ούτε τα κράτη ούτε η Εκκλησία.

10.35

Το τηλεσκόπιο του Γαλιλαίου. Ο Γαλιλαίος χρησιμοποίησε για πρώτη φορά τηλεσκόπιο και απέδειξε ότι οι πλανήτες κινούνται γύρω από τον ήλιο. Γύρω στο 1610, Φλωρεντία (Ιταλία), Μουσείο Επιστημών.

Η επιστημονική επανάσταση

Το 16ο και το 17ο αιώνα οι κάτοικοι της δυτικής Ευρώπης γνωρίζουν άγνωστους πολιτισμούς και αποκτούν νέες γνώσεις. Αρκετοί μορφωμένοι αρχίζουν να παρατηρούν τον κόσμο γύρω τους. Έτσι, δεν πιστεύουν πια ότι όλη η αλήθεια βρίσκεται στα αρχαία και στα θεολογικά κείμενα. Ο **Φράνσις Μπέικον** είναι από τους πρώτους που μιλούν για συστηματική **παρατήρηση** και **πειράματα**. Πίστευε ακόμη ότι πρέπει να συγκεντρώνουμε, να βάζουμε σε τάξη (να ταξινομούμε) και να εξετάζουμε κριτικά (να ελέγχουμε) τις πληροφορίες που παίρνουμε. Βοήθεια προσφέρουν τα **νέα επιστημονικά όργανα** που ανακαλύπτονται (όπως το τηλεσκόπιο, το θερμόμετρο, το μικροσκόπιο).

Σιγά σιγά όλο και πιο πολλοί άνθρωποι αρχίζουν να πιστεύουν ότι το ανθρώπινο μυαλό μπορεί να εξηγήσει τα φυσικά φαινόμενα καλύτερα από τα ιερά κείμενα. Το 16ο και το 17ο αιώνα οι γνώσεις στα μαθηματικά, στην ιατρική, στην αστρονομία και στη φυσική γίνονται πιο πολλές. Αυτό βοηθάει να δημιουργηθεί μια καινούρια μέθοδος για να ερμηνεύεται η φύση: η **επιστημονική μέθοδος**. Αυτή την αλλαγή ονομάζουμε σήμερα **επιστημονική επανάσταση**.

Ανάμεσα στους πιο σημαντικούς εκπροσώπους της είναι ο Πολωνός **Νικόλαος Κοπέρνικος** (1473–1543), που διατύπωσε τη θεωρία ότι η γη και οι πλανήτες γυρίζουν γύρω από τον ήλιο (ηλιοκεντρικό σύστημα), ο Φλωρεντίνος **Γαλιλαίος** (1564–1642), που υποστήριξε τις ιδέες του Κοπέρνικου, και ο Άγγλος **Ισαάκ Νιούτον (Νεύτονας)** (1642–1727), που διατύπωσε το νόμο για τη βαρύτητα και την έλξη της γης. Τις νέες επιστημονικές ανακαλύψεις βοήθησαν η συνεργασία και οι επαφές ανάμεσα στους διάφορους επιστήμονες και νέοι θεσμοί που δημιουργούνται από τα κράτη, οι **Επιστημονικές Ακαδημίες** και τα **Αστεροσκοπεία**.

Για το κίνημα του Διαφωτισμού θα μιλήσουμε αναλυτικά στο βιβλίο της Γ΄ Γυμνασίου.

Στα τέλη του 17ου αιώνα έχουν γίνει πολλές και σημαντικές ανακαλύψεις και πολλά έχουν αλλάξει στα γράμματα και στις γνώσεις. Οι μορφωμένοι άνθρωποι αρχίζουν να αμφισβητούν ότι η Εκκλησία κατέχει τη μία και μοναδική αλήθεια και αμφιβάλλουν για την κοινωνία και την πολιτική εξουσία στην εποχή τους. Όλες αυτές οι αλλαγές οδηγούν το 18ο αιώνα στο **Διαφωτισμό**. Όμως ακόμη το 16ο και το 17ο αιώνα το καινούριο υπάρχει μαζί με το παλιό. Η θρησκεία συνεχίζει να είναι η μεγάλη πνευματική δύναμη στην Ευρώπη και σε πολλές περιπτώσεις βλέπει εχθρικά τις νέες επιστημονικές κατακτήσεις, όπως έγινε, για παράδειγμα, με τη **δίωξη του Γαλιλαίου**.

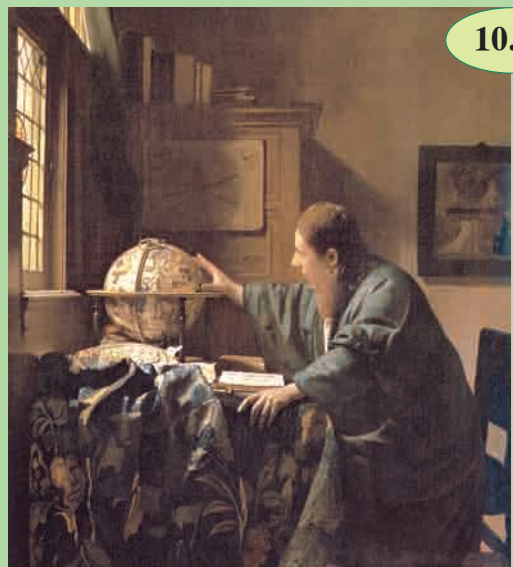
«Το μάθημα ανατομίας του δόκτορα Βίλελμ βαν ντερ Μέερ» των Μίχαελ και Πίτερ βαν Μίρεβελντ. 1617, Χέλμοντ (Ολλανδία), Μουσείο Γκεμέντε.

Πίνακας του ζωγράφου Γιαν Βερμέερ με έναν αστρονόμο. 1668, Παρίσι (Γαλλία), Μουσείο του Λούβρου.

10.36

10.37

10.38

Το «κυνήγι των μαγισσών»

Το «κυνήγι των μαγισσών» εμφανίστηκε στη δυτική Ευρώπη την εποχή της Αναγέννησης και αναπτύχθηκε το 16ο και το 17ο αιώνα και στις καθολικές και στις προτεσταντικές περιοχές. Βασίστηκε στην ιδέα ότι διάφοροι άνθρωποι (συνήθως μοναχικές γυναίκες από τα λαϊκά στρώματα) αφού έκαναν συμφωνία με το διάβολο, αποκτούσαν μαγικές δυνάμεις και τον υπηρετούσαν κάνοντας το κακό. Οι διώξεις ενάντια στις «μάγισσες», που οργάνωσαν οι Εκκλησίες και στήριξαν τα κράτη, οδήγησαν στη φωτιά 40.000–50.000 ανθρώπους, κυρίως γυναίκες. Το «κυνήγι των μαγισσών» εμφανίζεται την ίδια περίοδο που η δυτική Ευρώπη αναπτύσσεται οικονομικά, εξελίσσεται κοινωνικά και προοδεύει πνευματικά.

Χαρακτικό με μια μάγισσα να οδηγείται στη φωτιά. 1571, Λίλη (Γαλλία), Αρχεία του Δήμου.

Οι τέχνες και τα γράμματα

Η Καθολική Εκκλησία προσπάθησε να διαδώσει την αντιμεταρρύθμιση και με τη ζωγραφική. Με τον τρόπο αυτό βοήθησε μια καινούρια καλλιτεχνική άνθηση στα τέλη του 16ου αιώνα.

Ο **Δομήνικος Θεοτοκόπουλος** (1541–1614), γνωστός και ως **Ελ Γκρέκο** είναι από τους πιο σημαντικούς ζωγράφους. Ξεκίνησε από την βενετοκρατούμενη Κρήτη, γνώρισε την Αναγέννηση στην Ιταλική χερσόνησο και πήγε στην Ισπανία, στα χρόνια της αντιμεταρρύθμισης, όπου έκανε και τους περισσότερους πίνακές του. Στο έργο του προσπαθεί να συνδυάσει τη βυζαντινή τέχνη με τις αναγεννησιακές ιδέες. Ζωγράφισε πίνακες με θρησκευτικά θέματα, τοπία και πορτρέτα.

10.40

10.39

«Η ταφή του κόμη του Οργκάθ» είναι από τα πιο σημαντικά έργα του Γκρέκο. Ο πίνακας χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο κάτω μέρος βλέπουμε την ταφή και στο πάνω εικονίζεται η ουράνια ζωή. Στο κέντρο είναι ο Χριστός και γύρω του η Παναγία και άγιοι. Ένας άγγελος (εικονίζεται σαν μικρό παιδί) μεταφέρει την ψυχή του νεκρού στον ουρανό. Μεταξύ των ετών 1586–1588, Τολέδο (Ισπανία), εκκλησία του Αγίου Θωμά.

Άποψη του Τολέδο. Πριν από το 1597, Νέα Υόρκη (ΗΠΑ), Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης.

Στα τέλη του 16ου αιώνα εμφανίζεται ένας νέος ρυθμός στη ζωγραφική, στη γλυπτική, στην αρχιτεκτονική και στη μουσική: το **μπαρόκ**. Το μπαρόκ ξεκίνησε από τη Ρώμη και εξαπλώθηκε σε όλη την Ευρώπη. Οι καλλιτέχνες προσπαθούν με τα έργα τους να τονίσουν το θρησκευτικό συναίσθημα, να εντυπωσιάσουν και να διδάξουν. Οι καλλιτέχνες εμπνέονται από το θρησκευτικό συναίσθημα και το υπηρετούν με νέους και λαμπρούς τρόπους. Η Καθολική Εκκλησία και οι βασιλικές Αυλές είναι αυτοί που παραγγέλνουν και πληρώνουν τους καλλιτέχνες για τα έργα τους. Ανάμεσα στους ζωγράφους ξεχωρίζουν ο **Μικελάντζελο Καραβάτζο** στην Ιταλική χερσόνησο, ο **Ντιέγκο Βελάσκεθ** και ο **Μουρίλο** στην Ισπανία, ο **Πέτερ-Πάουλ Ρούμπενς** στην Αμβέρσα.

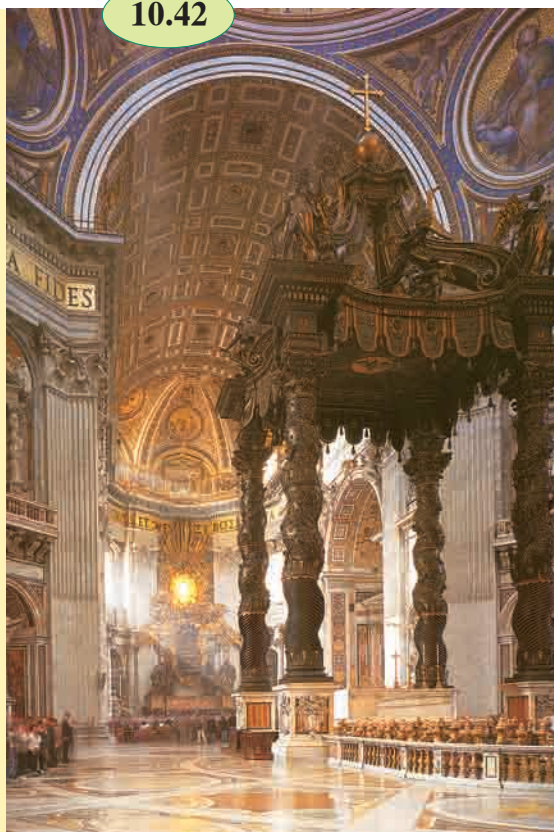
10.41

Η εκκλησία Σάντα Μαρία ντέλα Σαλούτα στη Βενετία (Ιταλία). 1630-1631.

Η αγία τράπεζα στη βασιλική του Αγίου Πέτρου στη Ρώμη (Ιταλία) διαμορφώθηκε το 17ο αιώνα από τον αρχιτέκτονα Μπερνίνι και είναι χαρακτηριστικό δείγμα τέχνης μπαρόκ. Μεταξύ των ετών 1624-1634.

10.42

Το πάρκο ενός πύργου. Πίνακας του ζωγράφου Πέτερ-Πάουλ Ρούμπενς. Μεταξύ των ετών 1632-1638, Βιέννη (Αυστρία), Μουσείο Ιστορίας της Τέχνης.

10.44

10.43

Από τα πιο γνωστά έργα του ζωγράφου Ντιέγκο Βελάσκεθ (1599-1660) είναι οι «Λας Μενίνας», δηλαδή τα κορίτσια στην ακολουθία της βασίλισσας. Στον πίνακα ο ζωγράφος με την παλέτα στο χέρι δε ζωγραφίζει τα μοντέλα απευθείας, αλλά την εικόνα τους, που φαίνεται σ' έναν καθρέφτη. 1658, Μαδρίτη (Ισπανία), Μουσείο του Πράδο.

10.45

10.46

Δύο πίνακες του ζωγράφου Μικελάντζελο Καραβάτζο (1571–1610). Στην εικόνα 10.45 «Η κλήση του ευαγγελιστή Ματθαίου» και στη 10.46 «Το μαρτύριο του ευαγγελιστή Ματθαίου». Η ζωγραφική του Καραβάτζο συνδέεται με τη γέννηση του μπαρόκ και άσκησε μεγάλη επίδραση στην τέχνη της εποχής του. Γύρω στο 1599–1600, Ρώμη (Ιταλία), εκκλησία Σαν Λουίτζι ντέι Φραντσέζι.

Η ζωγραφική αναπτύσσεται και στην Ολλανδία. Εκεί, από τότε που κυριάρχησαν οι προτεστάντες, οι ζωγράφοι άρχισαν να κάνουν πίνακες με σκηνές από την καθημερινή ζωή, με σκηνές από τη φύση (τοπία) και πορτρέτα. Πελάτες τους ήταν οι πλούσιοι αστοί.

Ο Γιαν Βερμέερ (1632–1675) είναι, μαζί με το Ρέμπραντ, από τους πιο σημαντικούς ζωγράφους στην Ολλανδία το 17ο αιώνα.

10.47

10.48

Δύο πίνακες του Γιαν Βερμέερ. Στην εικόνα 10.47 «Η Γαλατού», Μεταξύ των ετών 1657–1658, Άμστερνταμ (Ολλανδία), Βασιλικό Μουσείο. Στη 10.48 «Ζευγάρι που πίνει κρασί». Γύρω στο 1658–1659, Βερολίνο (Γερμανία), Κρατικά Μουσεία.

10.49

Ο Ρέμπραντ (1606–1669) είναι ο κύριος εκπρόσωπος για τη ζωγραφική στην Ολλανδία το 17ο αιώνα και ένας από τους πιο μεγάλους ζωγράφους στην νεότερη ευρωπαϊκή τέχνη.

«Η νυχτερινή περίπολος» είναι ένα από τα πιο σημαντικά έργα του Ρέμπραντ. 1642, Άμστερνταμ (Ολλανδία), Βασιλικό Μουσείο.

10.50

10.51

10.52

Από τα πιο χαρακτηριστικά έργα του Ρέμπραντ είναι οι αυτοπροσωπογραφίες του, δηλαδή οι πίνακες όπου ζωγράφιζε τον εαυτό του. Στην εικόνα 10.50 ο ζωγράφος εμφανίζεται σε νεαρή ηλικία. 1634, Φλωρεντία (Ιταλία), Πινακοθήκη Ουφίτσι. Στην 10.51 η αυτοπροσωπογραφία του χρονολογείται το 1655. Βιέννη (Αυστρία), Μουσείο Ιστορίας της Τέχνης. Στην 10.52 ο ζωγράφος είναι πια σε μεγάλη ηλικία. 1664, Φλωρεντία (Ιταλία), Πινακοθήκη Ουφίτσι.

Ο 16ος και ο 17ος αιώνας είναι και μια σημαντική εποχή για τα γράμματα. Ανάμεσα στους συγγραφείς ξεχωρίζουν αυτοί που έγραψαν έργα για το θέατρο: ο **Γουίλιαμ Σέξπιρ** στην Αγγλία, ο **Λόπε ντε Βέγκα** και ο **Καλντερόν** στην Ισπανία, ο **Μολιέρος** και ο **Ρακίνας** στη Γαλλία. Στην πεζογραφία ξεχωρίζει ο Ισπανός **Μιχαήλ Θερβάντες** με το μυθιστόρημα **Δον Κιχώτης**. Τότε εμφανίζεται και ο **Μονταίνιος**, ο πρώτος που έγραψε αξιόλογα δοκίμια, δηλαδή μικρά κείμενα με θέμα μια συγκεκριμένη ιδέα. Στη φιλοσοφία ξεχωρίζουν ο Γάλλος ορθολογιστής φιλόσοφος και μαθηματικός **Ρενέ Ντεκάρτ (Καρτέσιος)**, ο **Τόμας Χομπς**, που θεμελίωσε τη νεότερη πολιτική σκέψη, και ο **Μπαρούχ Σπινόζα**.